

I. BÖLÜM

MODERN PSİKOLOJİ BİLİMİ

Psikolojinin Tanımı ve Konusu

Psikoloji kelimesi Yunanca ruh, can, zihin anlamlarına gelen psiko (ψυχή, psike, psyche İng.) ve bilgi, bilim, söylem, mantık anlamlarına gelen loji (λογία, logos, logy İng.) kelimelerinin birleşiminden oluşur.¹ Türk dilinde psikoloji için ruh bilimi de denir, ancak psikoloji bilimi, ruhu ve ruhun nasıllığı, var olup olmadığı, öldükten sonra varlığını sürdürüp sürdürmediği gibi hususları konu edinmez ve araştırmaz. Aynı zamanda, ruh, “doğüstü mistik bir varlık” olarak anlamlandırıldığı için psikoloji biliminin konusunu gerektiği gibi anlatmaz.² Tarihsel süreçte bakıldığında psikoloji farklı tanımlamalara maruz kalmıştır; bu tanımlamalar bazen sadece dışarıdan gözlemlenebilen davranışlara atıfta bulunarak, bazen de içsel yaşantıları ve zihni ön plana alarak indirgemeci olabilmıştır.

Günümüzde bütüncül bir bakış açısı ile psikoloji, organizmanın bütün davranışlarını inceleyen pozitif bir bilim dalıdır. İnsanın zihinsel süreçlerini ve bireysel davranışlarını bilimsel yöntem ve tekniklerle sistematik olarak inceler.³ İnsanı üç boyutlu olarak ele alır; düşüncelerini, duygularını ve davranışlarını tarafsız bir şekilde bilgi toplayarak ve bu bilgileri yorumlayarak değerlendirir; bunun neticesinde hata ihtimali

1 Colman, A. M., *Oxford Dictionary of Psychology*, Oxford University Press, Oxford 2009, s. 619.

2 Balkış Baymur, F., *Genel Psikoloji*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2017, s. 1.

3 Plotnik, R. ve Kouyoumdjian, H., *Psikoloji'ye Giriş*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2009, s. 4.

mümkün olduğunca azaltılmış olur ve genellemeler yapmak mümkün hâle gelir.⁴ Bir organizmanın kendi çevresine uyum sağlamak üzere yapmış olduğu her türlü eyleme (harekete) davranış denir. Davranışı inceleme noktasında psikoloji bilimi hem hayvanlar hem de insanlar üzerine çalışmakta ise de analiz öznesi genellikle bireydir. Bilimsel araştırmalar analiz edilen canlının doğal ortamında veya kontrol edilen şartlar altındaki laboratuvarlarda yürütülerek davranışla ilgili bilgi elde edilmeye çalışılır. Ayrıca davranışların arka planında bulunan ve davranışların daha iyi anlaşılması için araştırılması gereken beynin işlevlerinden kaynaklanan birtakım zihinsel süreç ve aktiviteler bulunur. Bu faaliyetler arasında algılama, düşünme, zihinde canlandırma, akıl yürütme, plan yapma, karar verme, hayal etme, yaratma ve zekâ vardır. Bu süreç ve aktiviteler birçok psikolog tarafından psikolojik araştırmanın en önemli kısmı olarak görülür.⁵

İnsan doğasına farklı yaklaşımların neticesinde psikoloji biliminin de tanımları farklılık arz eder. Örnek vermek gerekirse James, davranışın arka planında yatan zihinsel süreçlerin önemi üzerinde dururken psikolojiyi zihinsel yaşamın bilimi olarak nitelemiştir; Watson ise zihnin önemini göz ardı ederek psikolojiyi yalnızca gözlemlenebilen davranışların bilimsel olarak araştırılıp incelenmesi olarak tanımlamıştır. Ancak günümüzde psikoloji bilimi insanı tanımada bütüncül bir bakış açısı geliştirebilmiştir.

Psikolojinin Amacı, İşlevi ve Önemi

Psikoloji biliminin temel amacı davranışı anlama ve tanımlama, açıklama, tahmin etme ve kontrol etmedir.

4 Balkış Baymur, F., a.g.e., s. 2-3.

5 Gerrig, R. J. ve Zimbardo, P. G., *Psikolojiye Giriş: Psikoloji ve Yaşam*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2018, s. 2.

2. BÖLÜM

MODERN PSİKOLOJİ BİLİMİNE GENEL BAKIŞ

Psikolojide Başlıca Yaklaşımlar ve Ekoller

İnsan davranışı, tarihsel süreçten günümüze varlığını sürdüren farklı fikirler ve bakış açılarıyla açıklanır. Tüm bu bakış açısı, fikir, görüş, düşünce, teori ve kuramların oluşturduğu ana akımlara “yaklaşımlar” denir. Belli bir yaklaşımın birden fazla kişinin bir araya gelerek savunulması ise ekolleri oluşturur. Ekol içerisinde bir yaklaşımın kurucusu yani lideri, bu yaklaşımı benimseyen diğer kişiler yani temsilcileri ve onların ardından aynı görüşe sahip, aynı problemler üzerinde inceleme yapan, aynı teorik çerçeve üzerinden hareket eden ve aynı sistemle ilerleyen büyük bir grup psikolog bulunur. Modern psikoloji tarihindeki yaklaşım ve düşünce ekollerinden kimisi güçlerini kaybederek yerlerini başka ekollere bırakırken kimisi de hâlâ etkinlik sahibidir. İlk yaklaşım ve ekoller yapısalcılık, işlevselcilik, zihinsel/bilişsel, biyolojik, gestalt, davranışçı ve psikanalitik yaklaşımlardır. 21. yüzyılda psikoloji dünyasında ortaya çıkanlar ise transpersonel, hümanist, evrimsel, pozitif, nörobilimsel ve kültürel yaklaşımlardır. Bir de bunlar dışında bilimsel psikoloji tarafından kabulünde tartışmaların yaşandığı tasavvufi ve pastoral yaklaşımlar mevcuttur. Bu yaklaşım ve ekollerden başlıcaları şu şekilde kısaca anlatılabilir.³⁴

34 Cüceloğlu, D., a.g.e., s. 26-33; Schultz, D. P. ve Schultz, S. E., a.g.e., s. 173.

Yapısalcılık

Kurucusu ve temsilcileri: Wundt, Titchener, Ebbinghaus ve Küple.

Amacı ve konusu: Bilinçli deneyimlerin doğasının ve bilincin yapısının, bilinci oluşturan parçaların ve zihinsel olayların incelenmesidir.

Yöntemi: İç gözlemdir, yani olay(lar) karşısında içe bakış ve duygu, düşünce ve istekler bağlamında kendini değerlendirir.

İşlevselcilik

Kurucusu ve temsilcileri: James, Angell, Carr, Woodworth, Hall, Cattell ve Dewey.

Amacı ve konusu: Zihnin ve zihinsel olayların yapısından ve içeriğinden çok çevreye uyum sürecinde işlevlerin ve bu işlevlerin rollerinin incelenmesidir. Darwinizmden etkilenerek bilincin de nesilden nesle aktarıldığı savunulur.

Yöntemi: İç gözlem ve deneysel yöntem gözlemdir.

Davranışçılık

Kurucusu ve temsilcileri: Watson, Skinner, Pavlov, Bandura ve Guthrie.

Amacı ve konusu: Bilinç/zihin gibi soyut kavramları tamamen reddederek gözlenebilen ve ölçülebilen davranışların incelenmesidir.

Yöntemi: İç gözlemi kabul etmediği için deney ve gözlemdir. Psikolojinin ilk büyük kuvveti olarak anılır.

Psikanaliz/Psikodinamik Yaklaşım

Kurucusu ve temsilcileri: Freud, Jung, Adler, Anna Freud, Erikson ve Murray.

Amacı ve konusu: 0-6 yaş arasında bilinç dışına atılmış olan güdü, dürtü, arzu, ihtiyaç ve duyguların incelenmesidir. Özgür irade kabul edilmez.

5. BÖLÜM

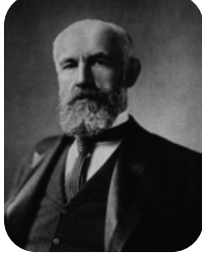
DİN PSİKOLOJİSİ BİLİMİNİN TARİHİ, KONULARI, AMACI VE YÖNTEMLERİ

Din Psikolojisinin Tarihçesi

Din yemek, içmek ve diğer tutum ve davranışlar, sosyal ilişkiler, ekonomi ve finans gibi günlük hayatın çeşitli boyutlarında etkisini gösterebildiği gibi insanın psikolojisine de yansıyabilmektedir. Dinin insan psikolojisine etki etmesi gibi insanın psikolojik durum ve hâlleri de günlük yaşantısı içerisindeki dinî tecrübelerine tesir edebilmektedir. Dolayısıyla birçok birey için psikoloji ve din arasında sıkı bir bağ bulunmaktadır. Tarihî süreçte ele almak gerekirse, modern dönemlerdeki psikoloji ve din psikolojisinin doğuşundan çok daha önceki zamanlarda Antik Yunan filozofları ile daha sonraları İslam filozofları genelde psikoloji ve özelde de din psikolojisi biliminin kapsamında yer alan konular hakkında görüşlerini ortaya koymuşlardır.

Yakın zamanda ise modern dönemde, 19. yüzyılda özellikle Almanya ve Amerika'da psikolojinin kuruluş ve gelişimine paralel bir şekilde din psikolojisi de kurulmuş ve gelişmeye başlamıştır. Psikolojinin kurucularından olan Wundt, Hall, James, Leuba ve Starbuck gibi önemli isimler aynı zamanda din psikolojisinin kurucuları ve din psikologları olarak kabul edilmektedir. Wundt, *Millet Psikolojisi* isimli eserinde din konusunu ele almıştır. James'in *Dinî Tecrübenin Çeşitleri* isimli kitabı ise din psikolojisinin yapıtaşlarından biri olarak görülmektedir. Amerikan Psikoloji Derneği'nin ilk başkanı olan Hall *Psikoloji Işığında İsa* isimli eserini kaleme almıştır.

Starbuck ise ilk kez alanın adı ile *Din Psikolojisi* (1899) eserini yazmıştır.⁵¹

G. Stanley Hall 1846-1924

James H. Leuba 1868-1946

Edwin D. Starbuck 1866-1947

İlk dönemlerde din ile psikolojinin bu şekilde yakınlığının ardından psikanaliz ve davranışçılık ekollerinin yaklaşımları ile din, psikoloji biliminin inceleme konusu olmaktan çıkarılmıştır. Psikanalizin öncüsü olan Freud din, dindarlık ve tanrı inancının bir illüzyon, nevroz, saplantı ve ruhsal hastalık olduğunu ifade ederek mitolojik hikâyelere başvurmuştur. Davranışçılık yaklaşımında ise Watson, Pavlov ve Skinner gibileri tarafından dinî inanç ve davranışlar ödüllendirilme sonucu kazanılan koşullu refleks olarak ele alınmıştır. Sonuç olarak, tanrının insanı yarattığı düşüncesinin aksine insanın tanrıyı yarattığı savunulmuştur. Bu yaklaşımlarla beraber 20. yüzyılın ilk yarısında psikoloji bilimi çerçevesinde dine olan ilgi yok olurcasına azalmış ve din hakkında yürütülen psikolojik çalışmalar duraklamıştır. Bu gelişmelerle birlikte psikoloji pozitif bir bilim olma yolunda hızlı bir ilerleme kaydetmiştir.

20. yüzyılın ikinci yarısında ise tekrar bu alana ilgi artmış ve hızla ilerleme başlamıştır. Freud'un çağdaşı olan ve onun yanında yetişen Jung, Freud'un aksine dindarlığın bir ruh hastalığı değil ruh hastalığının tedavi yöntemlerinden olduğunu iddia etmiştir. Psikolojinin üçüncü kuvveti olarak nitelendirilen "hümanist psikoloji" yaklaşımında ateist hümanist psikologlardan Maslow ve Fromm gibileri sürekli mutsuzluk içerisinde olan insanlığa dinin olumlu getirilerinin yani faydalarının

51 Peker, H., a.g.e., 2019, s. 47-48.

olabileceğini düşünerek, kurumsal dine de kapı aralamaktan kaçarcasına maneviyatın insanlar için önemini vurgulayarak onu öne sürmüştür. Ardından ortaya çıkan “transpersonel psikoloji” yaklaşımı ise hem dini hem maneviyatı hem de mistisizmi temel alarak din ile psikolojinin ayrılmaz bir ikili olduğunu kabul etmiştir. Son dönemlerde daha da meşhur olan “pozitif psikoloji” ve “pastoral psikoloji” de din psikolojisi alanının ilerlemesi açısından önemli bir etkiye sahip olmuştur.⁵²

Din psikolojisi, 1976 yılında Dinî Konularla İlgili Psikologlar adıyla, 1892 yılında kurulmuş olan Amerikan Psikoloji Derneği'nin bünyesine dâhil edilmiştir. Ardından 1993'te isim değişikliği ile Din Psikolojisi adıyla ve son olarak da 2007'de Din ve Maneviyat Psikolojisi adıyla Amerikan Psikoloji Derneği'nin 36. bölümü olmuştur ve günümüzde hâlen varlığını sürdürmektedir.

Din Psikolojisinin Tanımı ve Konuları

Din psikolojisi dinî olay, olgu ve yaşayışları psikolojik bir bakış açısı ile incelemektedir.⁵³ Daha özel bir tanımlamayla din psikolojisi, “insanın bireysel [dışarıdan gözlenebilen dışsal ve dışarıdan gözlenemeyen içsel] dinî davranışlarını, bu davranışların psikolojik nedenlerini ve psikolojik sonuçlarını bilimsel ilkelerden hareket ederek bilimsel yöntemlerle araştıran bilim dalı”dır.⁵⁴ Başka bir ifadeyle de din psikolojisi dinin insana yansıyan yönünü, insandaki görünümünü, insan üzerindeki etkisini, insanın dinî hayatını inceler.⁵⁵ Dinî yaşayış ve davranışları, bunlara yol açan sebepleri ve faktörleri kişilikteki yapılanmaları ve etkileriyle birlikte ele alır.⁵⁶

52 Horozcu, Ü., *Din Psikolojisi*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2017, s. 59.

53 Hökelekli, H., a.g.e, 2018, s. 6.

54 Horozcu, Ü., a.g.e., 2017 s. 45.

55 Peker, H., a.g.e., 2019, s. 32.

56 Hökelekli, H., a.g.e, 2018, s. 7-8.

II. BÖLÜM

DİNÎ İNANÇ PSİKOLOJİSİ

İnanç, insanlık tarihi boyunca var olmuş ve dinlerin merkezinde bulunmuş olan bir kavramdır. İnsan inanma eğilimine sahip bir varlıktır. Soyut bir olgu olan inancın da din, dindarlık ve maneviyat kavramlarında olmadığı gibi ortak kabul görmüş bir tanımı yoktur. İnanç dinlerin temelini oluşturduğu için dinler inanç sistemleridir ve inanç zorunlu bir dindarlık boyutudur. Her bir dine özgü inanç esasları bulunur. Din psikolojisi inançların kaynağını ve gerçekliğini araştırmaz. Din psikolojisinin amacı “bireyin inançla ilişki sürecindeki her türlü tutum ve davranışını incelemek, yani inanç ve iman olgularının bireyin düşünce ve davranışlarına yansımalarını araştırmak”tır.¹⁷⁵

İnanç kelimesi Türkçe inanmak fiilinden türetilmiştir. Bir bireyin herhangi bir fikri veya hükmü kısmen ya da tamamıyla kabul etmesi, reddetmesi veya o fikir veya hükme karşı şüphe duyması durumu olarak açıklanabilir. Bir başka ifade ile inanç, “bir düşünceye gönülden bağlı bulunma; tanrıya, bir dine inanma, iman, itikat, birine duyulan güven, inanma duygusu, inanılan şey, görüş ve öğretisi” demektir.¹⁷⁶ İnanç, içerisinde ihtimalleri barındırır ve kapsamı çok geniştir; bu bağlamda dinî inanç, şüphe, kanaat, kesinlik, iman ve bilgi, inanç kapsamına girer. Dinî inanç, inancın, aşkın bir varlık ve bu varlıkla insan arasındaki bağlantı ve ilişkilerin şekillendirilmesini ve düzenlenmesini sağlayan kural ve esaslara ilişkin yanıdır.¹⁷⁷

175 Mehmedoğlu, A. U., “İnanç Psikolojisi”, *Din Psikolojisi* (144-167) içinde, H. Hökelekli (Ed.), Anadolu Üniversitesi, Eskişehir 2010, s. 146.

176 TDK, 1988; akt. Mehmedoğlu, A. U., a.g.e., 2010b, s. 146.

177 Peker, H., a.g.e., 2019, s. 73-75.

İman ise “karşısındakine güven vermek, güven duymak, tasdik etmek ve gönülden benimsemek” demektir.¹⁷⁸ İman inanca nazaran daha özel ve dar anlamda kullanılır. İman inanca göre gaybi bir meseledir. Herhangi bir konuda inanç sahibi olunabilir ancak iman edilecek konular sınırlıdır. İnançlar farklı ihtimaller düzeyince farklı seviyelerde olabilir, iman ise şüphesiz tereddütsüz kesinlik ifade eder. İman inanca göre daha derin ve güçlü duygularla oluşur. İnançta bilişsel boyut söz konusu iken imanda duygusal ve iradi boyut kuvvetlidir. Bu açıdan iman inanca göre bireyi davranışlara daha kolay motive eder. İman ve dinî inançlar diğer seküler inançlara göre birbirleri ile uyum ve organizasyon içindedir.¹⁷⁹

Dinî İnançın Psikolojik Yapısı

Vahye dayalı dinler insana dünya, varoluş, kutsal gibi olgularla ilgili bilgi verip neye inanıp inanmayacağına dair insanı aydınlatır. Ancak inanıp inanmama konusunda da insanı özgür bırakırlar. İnanmak çok yönlü bir eylemdir: İnançın, hüküm olması açısından bilişsel, teslimiyet ve boyun eğme açısından duygusal, davranış ve uygulamalar açısından da iradi bir boyutu vardır. İnançın tam anlamıyla gerçekleşebilmesi için bilişsel olarak yaşanmasının yanı sıra bireyin benliği ile uyuşması ve teslimiyet gerekir. Kabul ve tasdik bakımından imanda bilişsel yapı söz konusudur. İmanın gerçekleşebilmesi için her şeyden önce iman edilecek varlığa dair vahye dayalı değişmez bilgileri elde etmek, sonrasında bunları kesin doğru olarak kabul etmek ve dil ile onaylamak, kalp ile tasdik etmek gerekir. İmanda kabul ve tasdik oluşabilmesindeki önemli bir husus ise imanın iradi yapısı olan itaat ve teslimiyettir. Kabul ve tasdik ile itaat ve teslimiyet karşılıklı ilişki içerisindedir.

¹⁷⁸ Mehmedoğlu, A. U., a.g.e., 2010b, s. 147.

¹⁷⁹ Karaca, F., a.g.e., 2017, s. 129-130.

15. BÖLÜM

PARAPSİKOLOJİ VE DİN

Parapsikoloji

Parapsikoloji, psikoloji ötesi demektir ve “organizma-çevre ve organizma-organizma bilgisini açıklayan ve akışı etkileyen, şu anda bilinen açıklayıcı mekanizmalardan ayrı olarak var olan açık davranış ve deneyim anormalliklerinin araştırılması” olarak tanımlanır.²³⁶ İnsan yeteneklerinin dışında kalan ve tabiat olayları ile açıklanamayan normal ötesi faktörlerin, olayların ve deneyimlerin işleyişini inceleyen ve açıklayan bilimsel çalışma olarak kabul edilir.²³⁷ Ancak bilim kapsamında tekrarlanabilir ve test edilebilir olaylar gerçek ve bilimsel olarak ele alınarak kabul edilir; hâlbuki normal ötesi olaylar istenen ve beklenen zaman ve yerde tekrar etmeyebilirler, çünkü bu olayların gerçekleşme şart ve kanunları bilinmez.²³⁸ Bunun yanı sıra parapsikoloji kimi bilim insanlarıncı sözde-bilim olarak kabul edilir çünkü temelleri bilimin doğası gereği reddettiği popüler ve batıl inançlara dayanır.²³⁹ Ancak insanların büyük bir kısmının normal ötesi olaylara inanması ve psişik deneyimler yaşadıklarını iddia etmesi

²³⁶ Irwin, H. J. ve Watt, C. A., *An Introduction to Parapsychology*, McFarland & Company, North Carolina 2007, s. 1.

²³⁷ A.g.y.

²³⁸ Walach, H., Kohls, N., von Stillfried, N., Hinterberger, T. ve Schmidt, S., “Spirituality: The Legacy of Parapsychology”, *Archive fort he Psychology of Religion* (277-308), 31 (3), 2009, s. 282; Köse, A. ve Ayten, A., a.g.e., s. 173-174.

²³⁹ Mousseau, M. C., “Parapsychology: Science or Pseudo-science?” *Journal of Scientific Exploration* (271-282), 17 (2), 2003, s. 272-275.

bu konuları araştırmaya sevk eder (Amerikan ve İngilizlerin %50'sinde inanç, %30'unda tecrübe tespit edilmiştir).²⁴⁰

Paranormal olaylar önceden materyalist ve pozitivist yaklaşımla, zihinsel hastalıklar ve patolojik durumlar olarak değerlendirilirken artık laboratuvar ve araştırma merkezlerinde incelenir.²⁴¹ Bilimsel parapsikoloji çalışmalarında fiziksel etkilerin tespiti ve psikofizyolojik araştırmalar için aletler geliştirilir, nörolojik görüntüleme teknikleri kullanılır ve laboratuvarlarda klinik çalışmalar yürütülür. Bunların yanı sıra nicel istatistik metotları ve testler benimsenip geliştirilir; son zamanlarda meta-analiz de kullanılır olmuştur. Ayrıca vaka çalışmalarının betimleyici özelliğinden ötürü nitel tekniklerden de faydalanılır.²⁴² Akademik çalışmalar ise çeşitli akademik dergilerde yayımlanır.

Parapsikoloji kavramı ilk defa Alman filozof Max Dessoir tarafından 19. yüzyılın sonlarında kullanılmıştır.²⁴³ Parapsikolojik veya psişik araştırmalar 1882'de İngiltere'de Psişik Araştırmalar Topluluğu'nun kurulması ile başlamıştır. Aynı yıl içinde Psişik Araştırmalar Topluluğu Dergisi bilimsel yayına başlamıştır. Mesmerizm ve Ruhçuluk (Spiritualism) akımları bu topluluğun kurulmasına neden olmuştur. Amerika'da ise ilk psişik çalışmalarını yürüten kişi William James olmuştur. 1957'de de Kuzey Carolina'da Parapsikoloji Derneği kurulmuştur.²⁴⁴

1930 yılında Duke Üniversitesi'nde ilk parapsikoloji laboratuvarını kuran Rhine, dinin parapsikolojisi iddiasını ortaya atmıştır. Dinî mucizelerin çoğunun canlı varlıklardan gelen psi

240 Karslı, N., "Parapsikoloji ve Din", *Din Psikolojisi (159-188)* içinde, H. Apaydın (Ed.), Lisans Yayıncılık, İstanbul 2017, s. 161.

241 A.g.e., s. 160.

242 Zingrone, N. L., Alvarado, C. S. ve Hövelmann, G. H., "An Overview of Modern Developments in Parapsychology", *Parapsychology: A Handbook for the 21st Century (13-29)* içinde, E. Cardena, J. Palmer ve D. Marcusson-Clavertz (Ed.), McFarland & Co, North Carolina 2015, s. 13.

243 Köse, A. ve Ayten, A., a.g.e., s. 174.

244 Irwin H. J. ve Watt C. A., a.g.e., s. 249.

19. BÖLÜM

TASAVVUF PSİKOLOJİSİ

Tasavvuf

Tasavvuf kavramının kökeniyle ilgili farklı fikirler öne sürülmüştür. En çok kabul gören iki görüşe göre yün manasındaki Arapça “sûf” kelimesinden veya hikmet anlamındaki Yunanca “sophia” kavramından gelmektedir. Tasavvuf bâtin ve hâl ilmidir ve kapsamına giren meseleler insanın psikolojisi ile ilgilidir. İçsel bir yaşantı olduğu için tasavvufu tanımlamak zordur; bu nedenle yapılan tanımlamalar büyük sufilerin kendi öznel tecrübeleri ve içsel yaşantılarına dayanır. Sufi âlimlerin açıklamalarından yola çıkarak tasavvuf, “kimseyi incitmemek, kötü huyları terk etmek, bu uğurda nefse karşı barışı olmayan bir savaşa girmek, kâmil insan olmaya çalışıp böylelikle Hak ile birlikte ve onun huzurunda olma hâli” şeklinde tanımlanabilir.³⁵⁸

Mistisizm ve tasavvuf kelimeleri birbirlerinin yerine kullanılabilir ancak aralarında farklar bulunur. Mistisizm, William James gibi ilk din psikologlarından bu yana ilgi gören konulardan birisi olmuştur. Bu olgunun tanımı, “bireye, sıra dışı ve özel yoğunluk biçimlerinde yeni, özellikle de dinî içeriklere sahip idrak ve bilgilerin aktarıldığı (anlılık) tecrübeler bütünü” şeklinde yapılabilir.³⁵⁹ Aynı zamanda, “tüm kendini beğenmişlikleri, gururu, büyük bir ihtişam içinde eriterek

358 Gürsu, O., “Tasavvuf psikolojisi”, *Din Psikolojisi* (335-360) içinde, H. Apaydın (Ed.), Lisans Yayıncılık, İstanbul 2017, s. 337.

359 Holm, N. G., a.g.e., s. 63.

te vazuya indirgeyen muazzam ve nihayetsiz birliğin manevi idraki” olarak da tanımlanır.³⁶⁰

Kelimenin kökeni sıır anlamındaki Yunanca “mister” kelimesinden gelmektedir.³⁶¹ Mistisizmin illa herhangi bir dinin temel bir yönü olarak tanımlanması gerekmez.³⁶² Ancak mistisizm aynı zamanda birçok dinî ve/veya felsefi geleneği içerebilen genel bir kavram iken tasavvuf İslam mistisizminin özel ismidir.³⁶³

Mistisizm ile tasavvuf arasındaki bazı farklılıklar şöyledir: Mistisizmde birey pasiftir ve belli bir yöntemle hareket etmez; tasavvufta ise sufi aktif olmak durumundadır ve en önem verilen hususlardan birisi metottur. Nefsin terbiyesi için belirli virdler, zikirler ve uygulamalar ciddiyetle ve disiplinle takip edilir; bu metotlara da riyazet denir. Mistisizmde şeyh sözü konusu değilken tasavvufta seyrüsülûk mürşidin gözetimi ve eğitimi ile gerçekleşir. Mistikler ilme’l-yakîn derecesine varabilirler, ancak sufiler insan-ı kâmile ulaşabilirler. Mistiklerde ıstırap çekmek yoluyla sürekli olmayan bir kendinden geçme hâli yaşanırken, sufiler ıstırap çekme zorunluluğu olmadan sürekli feyiz hâlinde dirler. Mistisizm hiyerarşik bir sistem değilken tasavvufta tedricen yükselen makam anlayışı bulunur.³⁶⁴ Ayrıca “İslam tasavvufu koyu bir tevhit inancına dayalıdır.”³⁶⁵

Mistik Tecrübenin Özellikleri

Mistisizm ve tasavvuf yolculuğunda birey psikolojik bir süreçten geçer. Bu süreçlerin ve insan psikolojisinin anlaşılabilmesi

360 Smith, 1973, s. 2; akt. Sayar, K., “Tasavvuf: Evrensel Benliğe Giden Yol”, *Sufi Psikolojisi*, K. Sayar (Ed.), Timaş Yayınları, İstanbul 2015, s. 54.

361 Peker, H., a.g.e., 2019, s. 181.

362 Hood, R. W., “The Empirical Study of Mysticism”, *The Psychology of Religion* (222-232) içinde, Spilka, B. ve McIntosh, D. N. (Ed.), Westview Press, Colorado 1997, s. 224.

363 Öztürk, 1979; akt. Hökelekli, H., a.g.e., 2018, s. 315.

364 Guenon, 1989; akt. Gürsu, O., a.g.e., s. 337-338; Certel, H., a.g.e., s. 179-183.

365 Nicholson, 1978; akt. Gürsu, O., a.g.e., s. 338.